

KAZAK TÜRKÇESİNDE ANLAM KAYMASINA UĞRAYAN ARAPÇA KELİMELER

Doç. Dr. Emrullah İŞLER

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Arapçanın İslâm'ı kabul eden her milletin dilini az ya da çok oranda etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Arapça Türk lehçelerini de çeşitli oranlarda etkilemiştir, Türkiye Türkçesi, diğer Türk lehçelerine göre Arapçadan daha fazla etkilenmiştir. Kazak Türkçesi ise Arapçadan en az etkilenen Türk lehçelerinden birisidir, Türkiye Türkçesinde kullanılan Arapça kelimelerin bir kısmında anlam kayması olmuştur. Aynı şekilde yaklaşık 1000 Arapça kelimenin kullanıldığı günümüz Kazak Türkçesinde bu kelimelerden bazıları anlam kaymasına uğramıştır. Söz konusu kelimeler, Kazak Türkçesi öğrenmeye başlayan veya az çok Arapça bilen kimsenin dikkatini çekmektedir. Kazak Türkçesinde anlam kaymasına uğrayan Arapça kökenli kelimeleri belirlemeye yönelik bu çalışmada, 187 sözcük tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Kazak Türkçesi, Arapça, Lehçe, Kelime. Anlam Kayması

GİRİŞ

Bir Türk lehçesi olan Kazak Türkçesi* günümüzde Kazakistan'da ve komşu cumhuriyetlerde yaşayan Kazaklar arasında konuşulmaktadır. Kazak lehçesi yüzyıllar boyunca sözlü olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu lehçenin yazıya geçirilmesi 19. yüzyılın sonlarında olmuştur (*Tamir, 2000: 246-247*). Söz konusu lehçenin yazılı tarihinin bu kadar yeni olmasında Kazakların göçebe hayatı sürmeleri başlıca etkindir.

Kur'ân dili, dolayısıyla din dili olan Arapça, İslâm'ı kabul eden her milletin dili üzerinde az veya çok etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye Türkçesiyle birlikte diğer Türk lehçeleri üzerinde de farklı oranlarda Arapçanın etkisi söz konusudur. Nitekim geçmişte Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisi yüzde elliye aşmıştır. (*Aksan 1990, III: 58*). Cumhuriyetle birlikte bu etki azalma sürecine girmesine rağmen Türkçede bulunan yabancı unsurlar arasında Arapça günümüzde de ilk sırayı almaktadır. Öte yandan Arapçanın Kazak Türkçesi üzerindeki etkisi, Türkiye Türkçesindeki etkisinden daha azdır. Esasen Arapça, Türk lehçeleri arasında en az Kazak Türkçesi üzerinde etkili olmuştur (*Ondasmov, 1984: 1-3*). Kazak Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler üzerine çalışma yapan dilcilerden biri olan L. Z. Rüstemov, bu iki dilin Kazak Türkçesi üzerinde % 15 oranında etkili olduğunu belirtmektedir. Aynı araştırmacı söz konusu etkinin bir diğer Türk lehçesi olan Özbekçe üzerinde ise % 31 olduğunu ifade etmektedir (*Rüstemov, 1982: 21*), Rüstemov'un bu tespitinde görüldüğü gibi gerek Arapça, gerekse Farsçanın Özbekçe üzerindeki etkisi, Orta Asya'da kullanılan diğer Türk lehçelerine olan etkisinden daha fazladır.

Kazak Türkçesine giren Arapça kelimeler genelde Farsçayla birlikte ele alınmıştır. Biz

bu konuda üç eser bulunduğunu belirledik. Bunlardan ilkinin yazarı E. D. Bekmuhametov'dur. Bu eser Kazak Türkçesiyle Almaatı'da 1977 yılında "*Kazag Tilindegi Arap-Parsı Sözdere*" başlığıyla basılmıştır. Yazar bir sözlük şeklinde hazırladığı eserinde 759 Arapça kelimeye yer vermiştir, İkinci eser "*Qazirgi Kazag Tilindegi Arap-Parsı Kirme Sözdere*" başlığıyla L. Z. Rüstemov tarafından 1982 yılında Almaatı'da yayımlanmıştır. Bu eserde Rüstemov bir önceki kitapta olduğu gibi Arapça ve Farsça kelimeleri sözlük tarzında ele almamakta aksine Kazak Türkçesine Arapça ve Farsçadan giren kelimeleri giriş yolları, kullanım alanları ve bu kelimelerde meydana gelen fonetik değişiklikler açısından incelemekle ayrıca gramer açısından bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Üçüncü eseri de yine Rüstemov kaleme almıştır. Rusça olarak hazırlanan bu eser Almaatı'da 1989 yılında "*Kazaksko-Rus-ki Talkovi Slavar Arabsko-İranski Zaimstvo-vannih Slov*" başlığıyla yayımlanmıştır. Rüstemov bu eserinde 1107 Arapça kelimeye yer vermiştir. Gerek bu kitapta gerekse Bekmuhametov'un eserinde ele alınan Arapça kelime sayısı Farsça kelime sayısından bir hayli fazladır.

Kazak Türkçesine giren Arapça kelimeler üzerinde çalışma yapan bir başka dilci ise H. D. Ondasınov'dur. Bu şahıs "*Arapşa-Kazaqşa Tüsindirne Sözdik*" adıyla Kazak Türkçesiyle hazırladığı eserini 1984 yılında Almaatı'da yayımlamıştır. Bu kitap önceki kitaplardan farklı olarak yalnızca Kazak Türkçesinde yaygın olan 400 Arapça kelimeyi ele almakta ve bu kelimelerin Kazak Türkçesindeki farklı yazılışlarını belirlemeye çalışmaktadır. Yazar, Arapça kelimelerin Kazak Türkçesinde çok farklı şekillerde yazıldığını ifade eder ve örnek olarak tesbih kelimesinin 20, ictihad kelimesinin 12, iltipat (iltifat) kelimesinin 8, gıybret (ibret) kelimesinin 7, âreket (hareket) kelime-

sinin 6 farklı yazılışının olduğunu belirtir (*On-dasımov, 1984:1-4*).

Bilindiği gibi hemen her dilde zamanla kelimelerin anlamlarında daralma, genişleme, başka anlama geçiş/kayma, iyileşme ve kötüleşme olabilmektedir. Genelde dilbilim ve anlambilim kitaplarında bu tür anlam olaylarıyla ilgili verilen örnekler bir dilin aslı kelimeleri hakkında olmaktadır. Halbuki söz konusu anlam olayları, herhangi bir dile geçen çok sayıda yabancı kelime de meydana gelmektedir. Bu gerçekten hareketle biz, daha önce "*Türkçede Anlam Kaymasına uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*" (*İşler, 1997*) başlıklı eserimizde TDK'nın 1988 tarihli Türkçe Sözlük'ünde bulunan 536 Arapça kelime ve kelime grubunun anlamının Türkçede ya tamamen değiştiğini veya Arapçadaki bir veya birden fazla anlamının yanı sıra farklı anlamlarda da kullanıldığını belirledik.

Başka dillere geçen Arapça kelimelerde karşılaşılan bir diğer husus ise anlam daralması olgusudur. Arapçada çok anlamlılık (vucûh/müşterek) yaygındır. Dolayısıyla pek çok Arapça kelimenin birden fazla anlamı bulunmaktadır. Bu nedenle Arapçadan diğer dillere geçen kelimelerin büyük çoğunluğunda anlam daralması olmaktadır. Bu husus Türkiye Türkçesi için geçerli olduğu gibi diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir (*İşler, 1998-1999*).

Kazak Türkçesinde bulunan Arapça kelimelerle ilgili yazılan ve yukarıda sözünü ettiğimiz kitaplarda ele alınan Arapça kelimelerin sayısının, farklı rakamları göz önünde bulundurduğumuzda, yaklaşık olarak 1000 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki, bu kelimelerde meydana gelen anlam kaymaları adı geçen çalışmalarda ele alınmamıştır. Halbuki Arapça bilen ve Kazak Türkçesini öğrenmeye başlayan bir kimse, Türkçede anlam kaymasına uğramayan bir hayli Arapça kelimenin, Kazak

Türkçesinde anlam kaymasına uğradığını ilk günlerde rahatlıkla fark edebilir. Biz de bir miktar Arapça kelimenin Kazak Türkçesinde anlam kaymasına uğradığını fark ettiğimizde bu konuyu araştırmaya değer bulduk. Böylece yukarıda sözü edilen ilk iki kitabı esas alarak ve diğer Kazakça-Kazakça, Kazakça-Türkçe sözlüklerden de yararlanarak Kazak Türkçesinde anlamı kayan Arapça kelimeleri belirlemeye çalıştık.

Çalışmamızda 187 Arapça kelimenin Kazak Türkçesinde anlamının kaydığını belirledik. Bu kelimelerin büyük oranda diğer Türk lehçelerinden Özbek ve Kırgız Türkçesinde de Kazak Türkçesinde değişen anlamlarıyla kullanıldığı dikkatimizi çeken bir başka husustur (*Yudahin, 1994; Yusuf-Tulum, 1994; Komisyon, 1991*). Dolayısıyla bu çalışma aynı zamanda söz konusu iki lehçede anlam kaymasına uğrayan Arapça kelimelere de büyük çapta ışık tutacaktır. Esasen bizim bu çalışmamızın bir benzerinin Orta Asya'da kullanılan diğer Türk lehçeleri özellikle de Arapçadan daha fazla etkilenen Özbek Türkçesi üzerinde yapılması gereklidir.

Aşağıda Kazak Türkçesinde anlamı kayan Arapça kelimelerin alfabetik bir listesi sunulmuştur. Bu kelimelerin verilişinde Kazak Türkçesindeki alfabetik sıra esas alınmıştır. Söz konusu anlam kaymalarını gösterebilmek için şu sıra takip edilmiştir:

1. Kelimenin latin harfleriyle Kazak Türkçesinde yazımı
2. Parantez içerisinde kelimenin kiril harfleriyle yazımı ve / işaretinden sonra transkripsiyonu
3. Ar. Kısaltmasından sonra kelimenin Arapçadaki anlam veya anlamları
4. Kaz. Kısaltmasından sonra kelimenin Kazak Türkçesindeki anlam veya anlamları.

KELİMELER**abız** (*абыз hāfız*)

Ar. Kur'an ya da pek çok hadis ezberleyen kimse, bekçi.

Kaz. Kur'an'ı ezbere bilen kimse anlamının yanı sıra, hoca, alim, din hizmetçisi manasıyla da kullanılmaktadır.

ağzam (*ағзам / a'zam*)

Ar. Büyük, yüce.

Kaz. Kadirli, kıymetli, dahi.

adal (*адал / halāl*)

Ar. İzin verilmiş şey, helal.

Kaz. 1. Samimi, iyi niyetli. 2. Doğru, dürüst.

adam (*адам / ādem*)

Ar. İnsanların babası, *İbn Adem*: insanoğlu.

Kaz. İnsan anlamının yanı sıra 1. Saygıdeğer kimse. 2. Şahıs. 3. Halk anlamlarında kullanılmaktadır.

acal (*ажал / ecel*)

Ar. Belirlenmiş vakit, ölüm, evet.

Kaz. Ölüm ve kaza anlamının yanı sıra tehlike, korku anlamıyla da kullanılmaktadır.

acuva (*ажал / hicv*)

Ar. Yermek, kusurunu ortaya koymak. **Kaz.** Dalga geçmek, şaka.

aza (*аза / 'azā*)

Ar. Teselli etmek, baş sağlığı dilemek.

Kaz. 1. Matem. 2. Kaygı.

azamat (*азатwr / 'azamatun*)

Ar. Yücelik, büyüklük.

Kaz. 1. Yiğit, delikanlı, mert. 2. Bir ailenin içerisindeki işe yarar adam. 3. Vatandaş.

azan (*азан / ezān*)

Ar. Ezan.

Kaz. Ezan anlamının yanı sıra sabah vakti anlamıyla da kullanılır.

ayıp (*айып / 'ayb*)

Ar. Kusur, hata, eksiklik.

Kaz. Hata, kusur anlamının yanı sıra ceza olarak kararlaştırılan mal veya ücret.

alqa (*алқа / halka*)

Ar. Halka, çember, yüzük, küpe, zincir.

Kaz. Halka anlamının yanı sıra 1. Kurul. 2. Etraf. 3. Meslektaş.

almanah (*алманах / elminah*)

Ar. İhsan etme, verme.

Kaz. Edebî eser.

amal (*аман / 'amel*)

Ar. Yarma, etme, hareket, eylem, iş.

Kaz. 1. Çare, çözüm. 2. Yol, taktik. 3. Hile, kurnazlık.

aman (*аңғар / enhār*)

Ar. Emniyet, güvenlik, barış, huzur, koruma.

Kaz. Sağ, salim.

aňgar (*аңғар / emān*)

Ar. Nehirler.

Kaz. Dağlar arasındaki çukur yer.

araz (*араз / 'arad*)

Ar. Belirti.

Kaz. Arası açık, birisine kırgın olan.

aram (*арам / harām*)

Ar. Yasak olan.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra pis, kötü, bozuk anlamıyla da kullanılır.

arvaq (*аруақ / ervāh*)

Ar. Ruhlar.

Kaz. 1. Halkın ar, namusu. 2. Bir deri bir kemik kalmak.

aspap (*аспан / esbāb*)

Ar. Sebepler.

Kaz. Alet, malzeme, takım taklavat.

asıl (*асып / asl*)

Ar. Orijinal, saf, doğru, gerçek.

Kaz. Güzel, kıymetli, değerli, saygılı.

äbden (*абден / ebeden*)

Ar. Asla, kesinlikle.

Kaz. Hepten, tamamıyla, sınırsız.

äddi (*адді / hadd*)

Ar. Sınır.

Kaz. İmkân, hal, vaziyet, gücü yetme.

äcet (*әжет/ hācet*)

Ar. İhtiyaç, gereksinim, zorunluluk.

Kaz. 1. Gerek, işe yaramak. 2. Büluğ çağına ermek, yetişmek.

âziret (*азирет/ hadrat*)

Ar. Bulunma, saygıdeğer.

Kaz. 1, Molla, üst dereceli kimse. 2. Tanrı.

äyel (*айел/ 'ayyi*)

Ar. Aile, ev halkı.

Kaz. Hanım, bayan, zevce.

äl (*әл/ 'hal*)

Ar. Durum,

Kaz. Güç, kuvvet.

äle (*әлек/ helāk*)

Ar. Yok olma, yokluk.

Kaz. Yok olma anlamının yanı sıra telaş, acele, zorluk anlamıyla da kullanılır.

älem tapırık (*әлем тапык/ ālem tefrīk*)

Ar. Alem sözcüğüyle ayırma anlamına gelen tefrik kelimesi bu şekilde birlikte Arapçada kullanılmaz.

Kaz. Karmakarışık.

äpter (*әптер/ ebter*)

Ar. Tam olmayan, eksik.

Kaz. Tapter kelimesiyle birlikte apter-tepter şeklinde kullanılır ve karma karışık, düzensiz anlamına gelir.

äves (*әвес/ heves*)

Ar. Çılgınlık, delilik.

Kaz. İstek, heves.

ävsele (*әвселе/ havsala*)

Ar. Kursak, mesane.

Kaz. 1. Kendi durumunu farketmek. 2. Sabır, tahammül.

baqas (*бақас/ bahs*)

Ar. Arama, inceleme, tartışma.

Kaz. Tartışma anlamının yanı sıra kıskanma, kıskançlık anlamıyla da kullanılır,

bata (*бата/ fātīha*)

Ar. Kur'an'ın ilk suresinin adı. başlangıç.

Kaz. Fatiha suresi yanı sıra dua, iyi dilek anlamıyla da kullanılır.

bale (*бәле/ belā'*)

Ar. Felaket, musibet, kötülük.

Kaz. Felaket, musibet anlamının yanı sıra çalışkan, elinden iş gelen ve kurnaz anlamıyla da kullanılır,

bayit (*байт/ beyt*)

Ar. Ev, şiiirdeki beyit.

Kaz. Beyit anlamının yanı sıra mezar anlamıyla da kullanılır.

buqara (*буқара/ fukarā'*)

Ar. Fakirler.

Kaz. İşçi kesimi, çalışanlar.

ğayıp (*ғайып/ gayb*)

Ar. Bir yerde bulunmayan, gizli, saklı.

Kaz. Kaybolmak.

ğarip (*ғарип/ garīb*)

Ar. Yabancı.

Kaz. Evsiz-köysüz, biçare, kimsesiz, miskin.

ğasiret (*ғасирет/ hasret*)

Ar. Üzüntü, keder, endişe.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra özlem anlamıyla da kullanılır.

ğavğa (*ғавға/ gavgā'*)

Ar. Kalabalık, gürültü.

Kaz. Kavga, dögüş,

dağva (*дағыа/ da'vā*)

Ar. Hak iddiası, iddia,

Kaz. 1. Çekişme, tartışma. 2, Hatip, iyi konuşan.

daqıl (*дақылы/ dahl*)

Ar. Gelir.

Kaz. Yabancı olmayan bitkiler, insanların yetiştirdikleri bitkiler.

darne (*дәме/ tama'*)

Ar. Hırs.

Kaz. Ümit, dilek.

dävlet (дәүлет / devlet)

Ar. Devlet, ülke.

Kaz. Zenginlik, mal mülk sahibi olma.

dävir (дәүір / devr)

Ar. Tur, dönüş, rol.

Kaz. Zaman, devir, vakit.

derek (дерек / derek)

Ar. Elde etme, yakalama, başarı.

Kaz. Haber, bilgi, ispat, delil.

dilda (дiлда / tilā')

Ar. Kaplama, makyaj.

Kaz. Altın, altın para.

ese (ece / hissa)

Ar. Pay, nasip.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra defa, kere, derece anlamıyla da kullanılır.

cazira (жазира / cezira)

Ar. Ada.

Kaz. Geniş saha, sahra, büyük ova.

caldap-calep (жалдап-қалеп / cellāb)

Ar. Çekici, büyüleyici, ithalatçı.

Kaz. 1. Satıcı ile alıcıyı anlaştıran kimse. 2. Dellar.

camağat (жамғат / cemā'at)

Ar. Topluluk, cemaat.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra bayan, hanım anlamıyla da kullanılır.

camal (жамғат / cemāl)

Ar. Güzellik.

Kaz. Gösteriş, yüz.

capa (жапа / cāhil)

Ar. Kaba karakterli.

Kaz. Zorluk, eziyet, işkence.

cahil (жаһил / cāhil)

Ar. Bilgisiz, cahil.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra zulüm, zorluk anlamıyla da kullanılır.

cazim (жазым / cezm)

Ar. Kararlılık, azim, kesme.

Kaz. Kaza sonucu aniden ölmek.

cala (жала / ca'li)

Ar. Yarımcaık.

Kaz. İftira, töhmet, yalan söz.

cahat (жаһат / cihet)

Ar. Yön.

Kaz. Çabuk, tez, hızlı.

cesir (жесір / yesir)

Ar. Kolay.

Kaz. Dul.

zan (заң / zann)

Ar. Şüphce, kanaat, düşünce.

Kaz. Kanun, yasa, hukuk.

zat (зат / zāt)

Ar. Öz, cevher, asıl.

Kaz. Eşya, alemdeki her şey, nesil.

zavık (зауық / zevk)

Ar. Tatmak.

Kaz. İstek.

zahmet (захмет / zahmet)

Ar. Sıkışıldık Kalabalık.

Kaz. Yorgunluk.

zeynet (зейнет / zinet)

Ar. Güzellik, süsleme.

Kaz. Rahat. **Zeynetker:** Emekli, rahata eren.

zirat (зира / ziyārat)

Ar. Ziyaret.

Kaz. Mezar.

ıyman (иман / imān)

Ar. İman.

Kaz. Arapçadaki anlamının yanı sıra vicdan, utangaçlık, hak etmek.

inabet (инабат / inābet)

Ar. Tövbe etmek.

Kaz. 1. Terbiye, saygı. 2. Utanma. 3. İnsanın zevk aldığı prensipler.

kādir (кәдір / kadr)

Ar. Kıymet, değer, miktar.

Kaz. Yüz, nüfuz.

kārip (лопін / kerb)

Ar. Üzüntü, tasa.

Kaz. Kör, fakir, bahtsız.

käsiip (*кәсіп / kesb*)

Ar. Kazanç.

Kaz. Sanayi ve ziraat sahasındaki meslek

kävsar (*кәусар / kevser*)

Ar. Çok, bol, cennetteki bir ırmağın adı.

Kaz. 1. Temiz, tatlı su. 2. Kıymetli pahalı eşya,

keyip (*кейіп / keyf*)

Ar. Hal, durum, ruh hali.

Kaz. Kılık-kıyafet, görünüş.

kepil (*кепіл / kefil*)

Ar. Sorumlu, mesul, kefil.

Kaz. Delil, şahit.

keremet (*керемет / kerāmet*)

Ar. Asalet, cömertlik, fevkalade hal.

Kaz. Fevkalade hal anlamının yanı sıra çok güzel, çok büyük anlamıyla kullanılır.

kerim (*керім / kerim*)

Ar. Asil, cömert.

Kaz. 1. Çok güzel, şahane. 2. Önemli. 3. Çok.

kelete (*кедете / galat*)

Ar. Yanlış, hata.

Kaz. Harika, ilginç.

kescpet (*кеселат / kesāfet*)

Ar. Yoğunluk.

Kaz. 1. Bela, aksilik. 2. Canavar, düşman.

kil (*кіл / kulli*)

Ar. Bütün, herkes.

Kaz. Her zaman, daima.

qabağat (*кадам / kabāhat*)

Ar. Çirkinlik, adilik.

Kaz. Çok.

qadam (*қамам / kadem*)

Ar. Ayak, adım.

Kaz. Adım artlamının yanı sıra yön anlamıyla kullanılır.

qaza (*қаз / kadā*)

Ar. Bitirme, yerine getirme, ödeme, kaza.

Kaz. Ölüm, ecel.

qayrat (*қайрат / gayrat*)

Ar. Kıskançlık, istek, heves.

Kaz, Güç, kuvvet, hal.

qala (*қала / kala*)

Ar. Kale, hisar.

Kaz. Şehir.

qam (*қам / gam*)

Ar. Üzüntü, tasa, keder.

Kaz. Üzüntü anlamının yanı sıra hareket anlamıyla kullanılır.

qamır (*қамыр / hamir*)

Ar. Maya.

Kaz. Hamur.

qasiyet (*қасиет / hissiyet*)

Ar. Özellik.

Kaz. Kutsal, değerli.

qıyapat (*қияпат / kıyāfet*)

Ar. İz sürme.

Kaz. Kıyafet.

qusa (*құса / gussa*)

Ar. Boğazda düğümlenip kalan, yutulama-yan lokma, şiddetli eziyet.

Kaz. Kaygı, hasret.

qas (*қас / hass*)

Ar. Özel.

Kaz. Çok, esas.

qatal (*қатал / kitāl*)

Ar. Öldürme, savaşıma.

Kaz. Merhametsiz, sert.

qatar (*қатар / kitār*)

Ar. Tren.

Kaz, 1. Grup, topluluk. 2. Akran, denk, zamanda?.

qavaset (*қавасет / habāset*)

Ar. Kötü olmak.

Kaz. Söylenti, dedikodu.

qavlı (*қаулы / kavlı*)

Ar. Söz, ifade.

Kaz.. Karar, anlaşma.

qurbı (күрбь / *kurb*)

Ar. Yakınlık.

Kaz. Yaşlan bir olan, yaşıt, dost.

qırıs (қырыс / *hirs*)

Ar. İstemek, arzulamak.

Kaz. Kendi dediğinden başkasını kabul etmemek.

laqap (лақап / *lakab*)

Ar. Takma ad, lakap.

Kaz. Yalan haber, rivayet.

lavazım (лауазым / *levāzim*)

Ar. Gerekli şeyler.

Kaz. Rütbe, sıfat.

läm (ләм / *lem*)

Ar. Olumsuzluk edatı.

Kaz. Hiç ses çıkarmamak, ağzını açmamak.

lebiz (лебиз / *lafz*)

Ar. Söz, ifade.

Kaz. Ses, fısıltı, nefes.

magazın (магазин / *mahzen*)

Ar. Ardiye, depo.

Kaz. Mağaza, dükkan.

mazmun (мазмун / *madmūn*)

Ar. Garantili, içerik.

Kaz. İçerik anlamının yanı sıra ehemmiyet anlamıyla da kullanılır.

maqal (мақал / *mahal*)

Ar. Söz, konuşma.

Kaz. Atasözü.

maqam (мақам / *makam*)

Ar. Yer, pozisyon, mahal, vaziyet.

Kaz. Makam, nağme.

mal (мал / *mâl*)

Ar. Zenginlik, servet, gayri menkul, para, sermaye.

Kaz. Zenginlik anlamının yanı sıra koyun, keçi, deve, sığır gibi hayvanlar anlamıyla da kullanılır.

masqara (масқара / *meshara*)

Ar. Gülünç, komik.

Kaz. Utanmaz.

masatı (масагы / *bisāt*)

Ar. Halı, kilim, sergi.

Kaz. Kadife cinsi kumaş, göz kamaştırıcı.

mata (мата / *metā'*)

Ar. Eğlenme, hoş vakit geçirme, mal, mülk, eşya.bağaj.

Kaz. Yünden veya pamuk gibi şeylerden dokunan kumaş.

mattaqam (маттақам / *muttehem*)

Ar. Suçlu, suçlanan.

Kaz. Kurnaz, sahtekar.

maşıq (машық / *meşk*)

Ar. Acele etmek, çekmek, uzatmak.

Kaz. Alışık, tecrübeli, belli bir şeyi iyi bilen, alışkanlık haline gelme.

mäsliyhät (мәслихат / *maslahat*)

Ar. İş, zorunluluk, faydalı olan, avantaj, kâr.

Kaz. Danışmak, meşveret etmek, meclis, tavsiye.

memleket (мемлекет / *memleket*)

Ar. Krallık, tür, cins.

Kaz. Devlet, ülke.

miyzam (мизам / *mīzān*)

Ar. Terazî, tartı, ölçü.

Kaz. 1. Bir tür bitki. 2. 22 Eylül - 22 Ekim arası (Terazi burcu).

molda (молда / *mevlā*)

Ar. Efendî, sahip, köle, veli, dost.

Kaz. İslâm dininin ruhanî hizmetçisi, hoca.

momın (момин / *mu'min*)

Ar. İnanan.

Kaz. Sessiz, sakin.

muqaba (мұқаба / *mukavvā*)

Ar. Kuvvetlendirilmiş, takviye edilmiş.

Kaz. Kitap, defter kabı.

muqiyat (мұқият / *mukayyed*)

Ar. Bağlı, kayıtlı.

Kaz. Etraflıca, dikkatle, ehemmiyetle.

misal (*мысал / misāl*)

Ar. Örnek.

Kaz. Örnek anlamının yanı sıra akıl, nasihat şeklinde söylenen bir nevi şarkı, hayvanları konuşturmak,

minder (*міндет / minnet*)

Ar. İyilik, başa kakma.

Kaz. Mihnet, ödev, borç.

mulat (*музлат / muvelled*)

Ar. Doğan, doğmuş.

Kaz. Melez.

mnsâpir (*мұсапір / musâfir*)

Ar. Yolcu.

Kaz. Fakir, yoksul, muhtaç kimse.

millet (*миллет / millet*)

Ar. Din, şeriat.

Kaz. Halk.

nazar (*назар / nazar*)

Ar. Bakış, manzara, anlayış.

Kaz. Ehemmiyet, dikkat.

naqtı (*нақты / nakd*)

Ar. Eleştiri.

Kaz. Kesin, katı.

namıs (*намыс / nāmūs*)

Ar. Cibinlik, sırdaş, kanun, Cebrail.

Kaz. Vicdan, şeref, ar.

nuqsan (*мұқса I nuksān*)

Ar. Eksiklik.

Kaz. Zarar.

nusqa (*нұқса / nusha*)

Ar. Örnek, nüsha.

Kaz. 1. Orijinal 2. Dış görüntüş.

nispi (*ныспы / nisbet*)

Ar. Miktar, alaka.

Kaz. Kimliği, hiç.

obal (*обал / vebāl*)

Ar. Kötü son.

Kaz. Günah, suç.

ökim (*өкім / hukm*)

Ar. İlim, anlayış, hüküm, karar, kural.

Kaz. Hüküm, karar anlamının yanı sıra vali, haksızlık ve baskı anlamıyla da kullanılır.

öcet (*өжет / huccet*)

Ar. Delil.

Kaz. Güçlü, korkmaz, cesur, kimseyi dinlemeyen.

pasıq (*пасық / fāsik*)

Ar. Günahkâr, kabahatli, suçlu.

Kaz. Anlayışsız, cahil.

pätva (*пәтуа / fetvā*)

Ar. Dinî konularda belirtilen görüş.

Kaz. Arapça anlamının yanı sıra anlaşma anlamıyla da kullanılır.

peyil/beyil (*пейіл / fi'l-meyl*)

Ar. Eylem, iş, fiil.

Kaz. Niyet, asıl, maksat, düşünce.

ray (*рай / re'y*)

Ar. Görüş, düşünce, fikir, anlayış.

Kaz. 1. Durum, hâl, Moral 2. Fiil kipi (emir, istek vs.). 3. Güzellik.

raqmet-rahmet (*рақмет-рахмет / rahmet*)

Ar. Şefkat, acıma.

Kaz. Teşekkür, razılık, memnuniyet.

resim (*ресім / resm*)

Ar. Resim, harç, vergi, iz.

Kaz. Örf, adet.

ruh (*рух I ruh*)

Ar. Ruh, can, Cebrail.

Kaz. Güç, kuvvet.

sabaq (*сабақ / sebk*)

Ar. Geçme, önce gelme.

Kaz. Ders, talebeye verilen ödev.

sağa (*саға / si'a*)

Ar. Genişlik.

Kaz. 1. Nehrin göle, denize veya başka bir yere döküldüğü yer. 2. Kılıcın, hançerin sapına yakın olan yeri.

sandal (*сандал / sandal*)

Ar. Sandal ağacı tahtası, çarık, hafif ayakkabı.

Kaz. Hafif ayakkabı anlamının yanı sıra örs anlamıyla da kullanılır.

Saltanat (*салтанат / saltanat*)

Ar. Sultanlık, hakimiyet.

Kaz. 1. Onur, gurur, zenginlik. **2.** İhtişamlı, parlak.

3. Tören, kutlu düğün.

samal (*самал / şemāl*)

Ar. Kuzey.

Kaz. Hafif esen rüzgar, meltem.

samar (*самар / semer*)

Ar. Gece sohbeti, muhabbet.

Kaz. Belağatli, güzel konuşan.

sapa (*сапа / safā*)

Ar. Duruluk, berraklık.

Kaz. Kalite.

savıq (*сауық / zevk*)

Ar. Tatmak, denemek.

Kaz. Eğlence.

sân (*сән / şān*)

Ar. Otorite, şeref, şöret, derece, durum..

Kaz. Güzel, yakışıklı.

savlet (*саулет / savlet*)

Ar. Hamle, saldırı, atak.

Kaz. Kılık-kıyafet, gösteriş, güzellik.

seyil (*сейіл / seyr*)

Ar. Yürüyüş, gezi, tur.

Kaz. Gezinti anlamının yanı sıra eğlence anlamıyla da kullanılır.

siyaq (*сияқ / siyāk*)

Ar. Akış, cereyan, seyir.

Kaz. Görünüş, fizyonomi, şahsiyet.

suq (*суқ / sū'*)

Ar. Kötülük, şer.

Kaz. Aç gözlü, hep isteyen.

sum (*сум / şevm*)

Ar. Kalın sopa.

Kaz. Acımasız, merhametsiz.

sulh (*сульқ / sulh*)

Ar. Barış, sulh.

Kaz. 1. Kıpırdamadan yatmak, kendini bilmemek. **2.** Gönülsüz, isteksiz.

surapıl (*сұрапыл / isrāfil*)

Ar. Büyük meleklerden sura Lifleyecek olan

Kaz. Eşsiz, görülmemiş.

sımbat (*сымбат / sıfāt*)

Ar. Ayırt edici özellik, sıfat.

Kaz. Gösteriş, kılık-kıyafet, yakışıklı.

tağat (*тағат / tāgat*)

Ar. Güç, enerji.

Kaz. Sabır, çıdam.

tağlum (*тағлым / ta'lim*)

Ar. Öğretim.

Kaz. Öğretim anlamının yanı sıra örnek, görgü anlamıyla da kullanılır.

tağrip (*тағрип / ta'rif*)

Ar. Belirleme, tanımlama, tarif.

Kaz. Övünmek,

Taqsır (*тақсыр / taksir*)

Ar. Kısaltma, azaltma.

Kaz. Hürmet edilen kimselere, bilhassa hocalara kullanılan ifade.

taqsiret (*тақсирет / taksīrāt*)

Ar. Kısaltmalar, sınırlamalar.

Kaz. Yokluk, zor durum.

taquva (*тақуа / takvā*)

Ar. Muttakilik, haram helale dikkat etme. **Kaz.** Dindar anlamının yanı sıra iyi konuşan, az çok bilgi sahibi olan anlamıyla da kullanılır.

taqrıp (*тақыры / takrīb*)

Ar. Yakınlaştırma.

Kaz. Araştırma, makale veya kitabın konusu, makalenin, kitabın adı.

talay (*тақып / takrīb*)

Ar. Doğan, yükselen.

Kaz. Kısmet, kader, nasip, baht.

tamaşa (*тамаша / temāşā*)

Ar. Yürüyüş.

Kaz. 1. Çok güzel, enteresan. **2.** Eğlence.

Ta-maşalav: seyretmek.

tänäpis (тәнәпис / *teneffus*)

Ar. Nefes alma.

Kaz. Dinlenme,

tavip (тауип / *tabib*)

Ar. Hekim, doktor.

Kaz. Falcı, hastalıklara bakan kimse.

tulğa (тұлға / *tal'a*)

Ar. Dış görünüş, zahir.

Kaz. Dış görünüş anlamının yanı sıra direk, kilit nokta, esas anlamıyla da kullanılır.

tumar (тұмар / *tumar*)

Ar. Örttü, gizledi anlamına gelen *tatne-*ra'dan.

Kaz. Muska.

uväc (уәж / *vech*)

Ar. Yüz, ön, taraf, cephe.

Kaz. Sebep, delil.

ucdan (ұсқын / *vicdān*)

Ar. Coşkunculuk, duyarlılık, his.

Kaz. Ar, namus.

ulpat (улпат / *ulfet*)

Ar. Samimiyet, dostluk, ülfet.

Kaz. İlgilenmek, dikkatle bakmak, sevgiyle yaklaşmak.

hal (хал / *hāl*)

Ar. Durum, hâl, vaziyet.

Kaz. Hâl anlamının yanı sıra güç, kuvvet anlamıyla da kullanılır.

halayıq (халайық / *halāik*)

Ar. Yaratıklar, mahlukat.

Kaz. Halk.

halıq (халық / *halk*)

Ar. Yaratma, yapma, ilk kez yapma.

Kaz. Halk, topluluk.

hat (хат / *hatt*)

Ar. Yazı, çizgi.

Kaz. Mektup.

hasil (хасыл / *hāsıl*)

Ar. Olan, ortaya çıkan.

Kaz. Niyetin, isteğin olması, gerçekleşmesi.

huzır (хұзыр / *huzur*)

Ar. Bulunma, varolma.

Kaz. Gelme, huzur.

şärbat (шәрбат / *şerbet*)

Ar. Bir kez içme, içiş, yudum.

Kaz. Tatlı su.

şer (шәр / *şerr*)

Ar. Kötülük, felaket, afet.

Kaz. Üzüntü, dert, hasret.

şuğıl (шұғыл / *şugl*)

Ar. Meşgul olma.

Kaz. Acele, çabuk, hemen.

ıza (ыза / *iyzā*)

Ar. Eziyet.

Kaz. Sinir, asabiyet.

ıqpal (ықпал / *ikbāl*)

Ar. Yaklaşma, ilerleme, varma.

Kaz. Tesir, etki.

ınsap (ынсап / *insāf*)

Ar. Hakkı gözetme, adalet, adillik.

Kaz. Kanaat, doyumluluk.

ırs (ырыс / *irs*)

Ar. Miras, tereke.

Kaz. Devlet, zenginlik, nasip.

ıray (ырай / *re'y*)

Ar. Görüş, düşünce, fikir.

Kaz. Ruhânî durum, moral.

ızzet (іззет / *'izzet*)

Ar. Güç, kuvvet, şeref.

Kaz. Edep, nezaket.

İltipat (ілтұпат / *iltifāt*)

Ar. Yönelme, ilgi.

Kaz. İlgî anlamının yanı sıra ihlâs, samimiyet anlamıyla da kullanılır.

ınkar (інкар / *inkār*)

Ar. Reddetme, kabul etmeme, nankörlük.

Kaz. Çok meraklı ve arzulu.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (1990) **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim)**, Ankara, TDK Yayınları Cilt IH., s. 58.
- BEKMUHAMETOV, E. D. (1961), **Kazaq Tilindegi Arap-Parsı Sözdere**, Almaatı.
- İŞLER, Emrullah (1997), **Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- İŞLER, Emrullah (1998), "Secde Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu", **İslâmiyât**, cilt 1, sayı 3, s. 105-115.
- İŞLER, Emrullah (1999), "Fitne Katilden Beter mi? — Fitne Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu" **İslâmiyât**, cilt 2, sayı 2, s. 137-153.
- KOMİSYON (1991) **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara: Kültür Bakanlığı:1371.
- KOMİSYON (1961), **Kazaq Tilinin Tüsindir-me Sözdigi**, Almaatı.
- ONDASINOV, H. D. (1984), **Arapşa-Kazakşa Düsindirme Sözdik**, Almaatı, cilt 1, s.3-4.
- RÜSTEMOV, L. Z. (1982), **Qazırqi Kazaq Tilindegi Arap - Parsı Kirme Sözdere**, Almaatı, s.21.
- RÜSTEMOV, L. Z. (1989), **Kazaksko-Ruski Talkovi Slavar Arabsko-İranski Zaimstvovannılı Slov**, Almaatı.
- TAMİR, Ferhat (2000), "Kazak Edebiyatı", **Güneşe Uçan Kartal**, Ankara: Tolkun s.246-247.
- YUDAHİN, K.K. (1994), **Kırgız Sözlüğü**, (Çev. Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yayınları:93.
- YUSUF, Berdak-TULUM, Mehmet Mahir (1994), **SÖZLÜK Özbekistan Türkçesi -Türkiye Türkçesi**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

THE ARABIC WORDS WHOSE MEANINGS HAVE CHANGED IN KAZAK TURKISH

Assoc. Prof. Dr. Emrullah İŞLER

Gazi University, Faculty of Education

ABSTRACT

It is a well-known fact that the Arabic language has more or less affected the languages of the nations, which embraced Islam. In this context, Arabic has affected Turkish dialects in various degrees. Turkey Turkish has been influenced by Arabic more than the other Turkish dialects. However, Kazakh Turkish is one of the Turkish dialects least influenced by Arabic. There have been changes in meaning of some of the Arabic words used in Turkey Turkish. In the same way, some of the words' meaning have changed in Kazakh Turkish in which almost 1000 Arabic words are used. These words catch the attention of people who begin to learn Kazakh Turkish or people who know Arabic more or less. This study aimed to identify Arabic words (187 words have been found) whose meanings have changed, in Kazakh Turkish.

Key Words:

Kazakh Turkish, Arabic, Dialect, Word, Semantic Changes

АРАБСКИЕ СЛОВА В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ С ИЗМЕНИВШИМИСЯ ЗНАЧЕНИЯМИ

Доц. д-р Емруллах ИШЛЕР
Университет Гази
Педагогический факультет Гази

РЕЗЮМЕ

Общеизвестно, что арабский язык оказывал более или менее сильное влияние на язык любого народа, который принимал ислам. В этой связи арабский язык оказал влияние в различной степени и на тюркские языки. Турецкий язык по сравнению с другими тюркскими языками оказался под его более сильным влиянием. Казахский же язык является одним из тюркских языков с наименьшим влиянием арабского языка. У некоторой части арабских слов в турецком языке произошло изменение значения. Аналогично, приблизительно среди 1000 арабских слов, используемых в современном казахском языке, у некоторых произошло изменение значения. Эти слова вызывают интерес лиц, изучающих казахский язык или в той или иной степени владеющих арабским языком. В этой работе по определению арабских слов с измененными значениями в казахском языке было зафиксировано 187 таковых слов.

Ключевые слова:

Казахский, Арабский, Диалект, Слово, Изменение значения